

GORKİ'NİN VE ORHAN KEMAL'İN KÜÇÜK ADAMLARI*

Mehmet NARLI**

About Gorki's and Orhan Kemal's Little Men in Their Novels

In this study, little men in Orhan Kemal's *Baba Evi*, *Avare Yıllar* and *Cemile* and Maxim Gorky's *Çocukluğum*, *Ekmeğimi Kazanırken* and *Benim Üniversitelerim* are compared. This comparison is made by the view points of writers lives and the characteristics of little men (characters of novel). It can be determined that both of the writers lived in same social conditions but Orhan Kemal affected by Maksim Gorky because he read Gorky's little men before wrote his novels.

Keywords: Orhan Kemal, Maksim Gorky, Little Men, Turkish Literature

Bir konuşmada verilen bilgiye göre Yaşar Nabi, Orhan Kemal'i Rum yazar Stratis Mirilivis'e benzetir. Orhan Kemal buna şu cevabı vermiştir: "Mutlaka birine benzemem gerekirse ben Gorki'ye benzemek isterim."¹ Orhan Kemal. niçin Gorki'ye benzemek ister? Ya da kendisinden önce yaşamış ve dünya edebiyatında yankısını bulmuş bir yazara benzemek istediğini açıkça dile getiren yazar, kapılarını "etkilenmeye" ne kadar açmıştır?

Orhan Kemal'in Gorki'ye benzemek isteğinin temelinde yatan düşüncüyü "ideolojik eğilim" ile sınırlı tutmak yeterli olmaz. Gorki, hayat hikayesi ile, roman ve hikayelerindeki tip uygulamaları ile ve yoksulların, köylülerin, işçilerin hayatlarını bütün bir Rusya hayatı olarak yansıtmalarıyla öncü bir yazar olarak durur Orhan Kemal'in önünde. Ancak hemen belirtmeliyiz ki Türk romanının Cumhuriyet döneminde Rus romanından genetik ve tipolojik açıdan etkilendiğini gösteren ciddi örnekler yoktur. Öyleyse 1940'tan sonraki romancı kuşağının "idealist gerçekçi" tutumunu, sosyalizmin uluslar arası siyasete kattığı dinamiklere bağlamak yanlış olmayacaktır. Orhan Kemal'in, dönemindeki idealist köycü tutumdan ayrı olarak, romanını, ideolojik argümanları aşarak, sosyal gerçeğe

* Bu makalenin tamamına yakını Osman Gazi Üniversitesi I. Ulusal Karşılaştırmalı Edebiyat Sempozyumu'nda (6-8 Aralık 2001) bildiri olarak sunulmuştur.

** Yard. Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi.

1 Stefka Pirvanova, "Orhan Kemal'le Bir Görüşme", *Edebiyat Cephesi*, 1-15 Haziran, 1979.

yöneltiğini söyleyebiliriz. O, yazarlığını, Gorki'nin yazarlığına yani hayat hikayesine, sınıfsal bakışa ve gerçekliğin gerçeğine yaklaştırır. Bu açıdan bakıldığında Orhan Kemal, “Gorki geleneğinin başarılı sürdürücülerinden biridir.”²

Gorki ve Orhan Kemal, ekmek uğruna her türlü zorluğa, zorbalığa direnen, hayatlarını katı ve acımasız alışkanlıkları ile sürdüren insanların arasında yetişirler. Gorki'nin yetiştiği dönemin Rusya'sı, çarlık düzeninin acılarını yaşıyordu. Orhan Kemal'in Türkiye'si ise henüz yaşadığı devrimin siyasi sosyal ağrılarını dindirmiş ama yavaş yavaş da kapitalist iktisadi anlayışın acılı bir şekilde baş gösterdiği Türkiye'dir. Her iki yazar da bu toplumsal evrimi iyi gözlemlemekle kalmaz, bu sancılı değişimin içinde yer alırlar. Diğer bir deyişle içinde buldukları toplumsal katmanın “üniversiteler”inde eğitim görürler. Gorki, Istrati, London ve Orhan Kemal gibi yazarlar, eserlerini kendi hayat hikayelerinden çıkarırlar. Hatta roman ve hikayelerin kimi, otobiyografi sınırları içinde kalırlar. Diğer eserlerinde ise otobiyografik malzeme, kurguyu besler.

1868 doğumlu olan Gorki'nin babası bir mobilya işçisidir. Oğlu Maksim dört yaşındayken ölür. Maksim, on yaşında da annesini kaybeder. Sekiz yaşında okula başlayan Gorki, okul kayıtlarına göre “fukaralığından dolayı”³ okulu bitiremez. Paçavracılık, kunduracılık, gemilerde bulaşıkçılık, hamallık, fırın işçiliği yapan çocuk Maksim'e en yakın kişi büyükannesidir. Gorki, 1884 yılında üniversite eğitime başlamak için Kazan'a gider; fakat hazırlık sınavlarını veremez. Kazan, gençliğe adım atan Gorki için bir üniversite olur. Fırınlarda çalışırken üniversite öğrencilerinin çevrelerine girer; politik mücadelelerle, gizli örgütlerle tanışır. Çarlık Rusya'sına karşı köylüleri uygulamalı olarak eğiten Romas'la tanışması Gorki'nin bilinçlenmesinde bir dönemeç olur.

Orhan Kemal, Gorki'den kırk altı yıl sonra Adana Ceyhan'da dünyaya gelir. Babası, Gorki'nin babası gibi bir işçi değil, tam tersine varlıklı bir avukattır. Yani Orhan Kemal, Gorki gibi, çarlık Rusya'sının gözden çıkardığı sınıfların çocuğu değil, varlıklı elitin çocuğudur. Mehmet Raşit'in (Orhan Kemal) çocukluğunda Türkiye bir ölüm kalım savaşının içindedir. Rusya'da ihtilal gerçekleşmiş; yeni iktidar, hedeflediği dönüşümlere engel olacağını düşündüğü her hareketi her varlığı yok etmektedir. 1920'lerde Gorki, devrimin hedeflerini gerçekleştirmek için çalışan bir yazar; Orhan Kemal ise, babasının çiftlik evlerinden neden uzaklara gittiğini anlamayan bir çocuktur. Mehmet Raşit'in (Orhan Kemal) babası Abdülkâdir Kemâlî Bey, birinci mecliste milletvekili ve bakandır. Orhan Kemal'in sınıf değiştirme macerası, babasının Atatürk'ün hilafına parti kurmasıyla başlar. Abdülkadir Kemâlî tahkikata ve takibata uğrayıp Suriye'ye oradan Lübnan'a kaçtığında Orhan Kemal on altı yaşındadır. Bu sürgünlük hayatı aileyi yoksul düşürür. Orhan Kemal'in Beyrut'ta başlayan işçi hayatı Adana'ya dönünce devam

2 Nedim Gürsel, *Başkaldıran Edebiyat*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1997, s. 368

3 Maksim Gorki, *Edebiyat Yaşamım* (Çeviren: Şemsa Yeğin), Payel Yayınevi, İstanbul, 1978

eder. Aile Beyrut'tayken Orhan Kemal babaannesiyle kalır. Bir ara serseri arkadaşlarından ayrılıp okuması için İstanbul'a gönderilir. Fakat o, okumayı kafasından çıkarmıştır. Bir arkadaşıyla İstanbul'da futbolcu olmayı düşünür. Çok kısa bir sürede İstanbul'dan döner ve Gorki'nin Kazan'da yaptığı gibi Adana'da hayat üniversitesine devam eder.

Yazarlar ve Küçük Adamları

Kişi incelemelerinde okurun kendini alamadığı bir ilişkilendirme de kişilerin gerçek olup olmadıklarıdır. Otobiyografik bir incelemeyi öncelediğimiz için ele aldığımız romanlarda baş kişilerin gerçek kişiler olduğunu hatta yazarların kendileri olduğunu söylemiş bulunuyoruz. Ama şu gerçeğin de farkındayız: Kişilerin gerçek veya kurmaca olmaları, onların kurgusal bir dünyada yaşadıkları gerçeğini ortadan kaldırmaz. Ele aldığımız romanlarda Gorki, kendi geçmişini ismiyle ailesiyle açık olarak anlatsa da veya ele aldığımız romanlarda Orhan Kemal gibi geçmişini sadece isimleri saklayarak anlatsa da bunlar anı kitabı değil birer romandırlar. Zaten bu yüzden kitapları birer hayat hikayesi gibi değerlendirmiyoruz ama küçük adamların temsil ettikleri sosyal katmanı anlamak için de otobiyografik bir yaklaşımı gerekli görüyoruz. Yazar, otobiyografik karakterli romanlarda kişisel devinimini genişleterek toplumsal dokuyu verdiği oranda anıdan romana geçmektedir. Baş kişilerin karakter yapılarını, aksiyona yaptıkları katkının niteliklerini, sosyal ilişkilerdeki geçirgenliklerini ortaya koyabilmek yazarın başarısını belirlemektedir.

Romandaki hayat, oyunu idare eden baş kişi tarafından tahrik edilir. Eserdeki tematik güce ilk ve sürekli dramatik hamleyi veren baş kişidir. Bu romanlarda baş kişiler ise yazarların kendileridirler. Böyle pozitivist bir belirleme, üzerinde durduğumuz romanlara elbette sosyolojik, psikolojik hatta tarihsel bir belge niteliği verebilir. Wellek böyle bir yaklaşımı edebiyat bilimine aykırı bulmaktadır.⁴ O edebiyat eserlerinin yapısal estetik ve özerk birliğinin göz ardı edilmesine karşı gelir. Oysa Fransız okulu denilen pozitivist ve biyografik yaklaşım, edebiyattaki görünümünün genetik (oluşumsal) yönlerden araştırılmasını gerekli görür. Çünkü edebiyat metinleri bir hareketlilik sonucunda gerçekleşir ve hareketler de değişimlere kaynaklık eder.

Gorki ve Orhan Kemal'in küçük adamlarını karşılaştırırken, yazarların hayat hikayeleri ile küçük adamlarının hayat hikayelerini birleştirdiğimize göre "küçük adam" tipini, tarihsel bir gerçeklik olarak algılamaktan uzak değiliz. Ayrıca bu küçük adamların, hem iki ülkedeki benzer sınıfları temsil ettiklerini hem de iki yazarın bireysel gelişmesini yansıttıklarını söylüyoruz. Bu küçük adamların, içinde buldukları yoksul, serseri ve dağınık hayattan, düzenin acımasızlığına karşı uyanan bir duyarlığa, bir sosyalist hümanizme ulaşmalarını, pozitivist ve biyografik verilerle ilişkilendirmek durumundayız.

⁴ Cemal Sakallı, "Karşılaştırmalı Yazınbilim Kuramları ve Yöntem Sorunları", *Karşılaştırmalı Edebiyat Araştırmaları*, Konya, 1998, s. 23.

Gorki'nin *Çocukluğum*, *Ekmeğimi Kazanırken* ve *Benim Üniversitelerim* adlı üçlüsüyle; Orhan Kemal'in *Baba Evi*, *Avare Yıllar* ve *Cemile* üçlüsündeki baş kişilerin arasındaki benzerlik, iki yazarın hayatlarındaki benzerlikten kaynaklanır; iki yazarın da hayat ve roman alanındaki arayışlarını, “küçük adam ve düzen” çelişmesine yönlendirmesinden kaynaklanır. Gorki ve Orhan Kemal, küçük adamları iyi tanımanın, onların yanında olmanın yanı sıra onlarda biri olmayı da başarılılar. İki yazar da, küçük adamı -bütün serseri yanlarına, korkak davranışlarına rağmen- kötülüğe, umutsuzluğa direnme noktasında tasvir ederler. Bu da her iki yazarın da, bozuk ve çürük olanın karşısına, insanı koyduklarını gösterir. Gorki'nin küçük adamının yazgısı, devrim sancısı çeken Rusya'nın yoksullarının, işçilerinin, köylülerinin devre dışı bırakılan insanların yazgısıdır. O. Kemal'in küçük adamı da tarımda endüstrileşmeye geçişte, ırgatlıktan “işçi”liğe, ağalıktan “patron”luğa geçişin beslediği çelişkilerde bunalan insanın hikayesidir.

Romanlardaki Küçük Adamların Hayat Hikayeleri

Çocukluğum ve *Baba Evi*, Gorki ve Orhan Kemal'in otobiyografik ilk romanlarıdır. İki yazarda da hayatlarının kronolojisini yansıtmaya düşüncesi vardır. Gorki, *Çocukluğum*'dan sonra sırasıyla *Ekmeğimi Kazanırken*'i ve *Benim Üniversitelerim*'i yazarken; O. Kemal'de *Baba Evi*'nden sonra sırasıyla *Avare Yıllar*'ı ve *Cemile*'yi yazar.

Baba Evi'nin olaylar zinciri daha geniş bir zamanı kapsar. Yazarın doğum gününe yaptığı atıfları vaka dışı sayarsak, romandaki olaylar on iki yıllık bir zaman diliminde gerçekleşmiştir. *Baba Evi*'nde çocuğun ilk hatırladığı şey, altı yedi yaşlarındayken bahçesinde oynadıkları çiftlik konağıdır. Babası her gün amme cüzünden yapacağı ezberleri göstermektedir. Çocuk ezberleri yapmadığında dayak ve odaya hapsetme cezaları verilir. Bu yüzden baba “iri gövdeli bir korku”dan ibarettir. Aile babanın görevleri ve ülkenin şartlarından dolayı çok yer değiştirir. Her tarafın karla kaplı olduğu bir gün “düşmanın bir saatlik yolda” olduğu söylenir. İlk cumhuriyet hükümeti yıllarında Konya'ya taşınırlar. Baba yine vazifeli olarak çocuğun bilmediği yerlere gidip gelmektedir. Sonra Ankara gelir. Çocuğun asıl hatırladığı günler babasının kurduğu Fırka günleridir. Evleri Adana'dadır. Evlerinin alt katında Fırka toplantıları yapılır. “Küçük adam”ın kendini gösterdiği dönem de bu dönemdir. Çocuk, okuldan çok arkadaşlarıyla futbol oynamayı tercih eder. Babanın sürgünlüğü küçük adamı ortaya çıkarır: Okul bırakılır; serseri arkadaşlarla futbol oynanır, sokaklarda aylak aylak dolaşılır. Bir süre sonra baba ailesini de yanına alır. Böylece küçük adamın hayatındaki işçilik de başlamış olur. Önceleri kendi lokantalarında bulaşıkçılık garsonluk, sonraları matbaa çıraklığı ve avare günler. Fakat, çalışma disiplini yoktur; Adana'ya dönmek bir kurtuluştur onun için. Adana'ya dönüşte artık tam bir “küçük adam”dır: Yoksul, aylak ve karnını doyurmak için ara ara çalışan biri. Kahvehaneler, kızlar, yarı aç yarı tok oynanan futbol maçları.

Gorki, *Çocukluğum*'da hayatının beş on yaş arası dönemini anlatır. Roman babanın ölüm anıyla başlar (Gorki dört yaşındadır); Büyükannenin “artık hayata atılmalı, ekmeğini kazanmalısın” demesiyle son bulur. Bunun tarihsel karşılığı ise yaklaşık 1873- 1883 arasındır. *Baba Evi*'nin Orhan Kemal'inden (romanın anlatıcısı ve baş kişisi yazarın kendisi yani Orhan Kemal olarak alınmaktadır. Yazarın asıl adı ise Mehmet Raşittir.) farklı bir dünyaya, yoksulluğun içine doğar Maksim. Baba ölünce, büyük anne kızını ve torunu Maksim'i yanına alır. Bundan sonra on yaşına kadar Maksim'in hayatı büyük annesi, büyükbabası ve dayılarının yanında geçer. Gorki'nin “ o kasvetli hayat öylesine şiddetle ve vahşetle doluydu ki büyük bölümünün hiç sözünü etmemek, belleğimden silip atmak isterdim”⁵ dediği çocukluğunu, köylü yoksul Rusların küçük dünyasını vermek için anlattığını belirtir. *Baba Evi* ile *Çocukluğum* arasında baş kişi olan yazarların yaşları birbirinden farklıdır. *Çocukluğum*'da Gorki, on yaşlarına kadarki hayatını ayrıntılarıyla anlatırken; *Baba Evi*'nde on yaş, Orhan Kemal'in hayatını anlatmaya başladığı yaş olur neredeyse. Bununla birlikte iki küçük adamı birleştiren bazı kesitler var. Örneğin *Baba Evi*'ndeki korku verici babanın yerini *Çocukluğum*'da büyükbaba alır. Küçük Gorki'ye göre büyük baba “içi kötülük dolu”, etrafına korku salan biridir. Gorki'nin büyükbabası da *Baba Evi*'nin babası gibi, çocuğa dini “ezberletmeye” çalışır. Küçük Gorki'yi mutlu eden tek kişi büyükannedir. Küçük Gorki kiliseye gönderilir. Okumayı hemen öğrenir Maksim ama *Baba Evi*'ndeki anlatıcı gibi okul disiplini yoktur. İlerde kendini gösterecek olan dik başlılığı kişiliğinin önemli bir özelliği olarak görülmeye başlar. Köylülerin çoğu açtır; gelir getirecek hiçbir şeyleri yoktur. Bu yüzden hırsızlık bile fazla ayıplanan bir davranış değildir. Küçük Gorki, geçim kaygısına yardımcı olmak için evlerin avlularından bez parçaları, kağıt, şişe ve kemik gibi şeyler toplayarak büyükannesiyile satar. Ailenin yoksulluk sınırı iyice daralınca ve ikinci kez evlenen annesi ölünce Gorki, şehirdeki bir akrabanın yanına kundura çıraklığı yapmak üzere gönderilir. *Baba Evi*'ndeki çocuk on yaşında iken babası milletvekili ve bakandır.

Ekmeğini Kazanırken on yaşındaki Gorki'nin boğaz tokluğuna uzak bir akrabanın yanında çalışmasıyla başlar. Burada sürekli patronun karısının azarları, kalfaların iftiralarıyla canından bezir Maksim. Sessizdir ama kafasının doğrultusunda hareket etmekten de vazgeçememektedir. Çocuk hakaretlerden bunalınca bir gemide bulaşıkçı yamağı olarak çalışmaya başlar. Fakat burası da kaçtığı yerden farklı değildir. İnsanlar yine birbirlerinin eksiklikleriyle alay etmekte, yine birbirlerine acı çektirmekten zevk almaktadırlar. Ancak aşçı Smury bunlardan farklıdır; o kitapların dünyasına açılan Gorki için bir yardımcı, bir dert ortağı bir umuttur. Gemiden sonra Gorki yine Büyükannesiyile ötücü kuş avcılığına başlar. Kış bastırınca büyük baba Gorki'yi tekrar şehirdeki baldızının evine gönderir. Kitaplara iyice dalan Maksim, bu yüzden çeşitli üzüntülerle

5 Maksim Gorki. *Çocukluğum* (Çeviren. Gülen Fındıklı). Oda Yayınları. İstanbul. 1976. s. 22

alçalmalarla karşılaşır. Bu dönemde komşu Makastarın karısı vasıtasıyla alamayacağı bulamayacağı kitaplara kavuşur. Artık kitaplar üzerinde fikir yürütebilmekte, beğenisini veya eleştirisini dile getirebilmektedir. Bir süre sonra küçük adam Perm vapurunda yine bulaşıkçıdır. Daha sonra bir ikon atelyesinde işçidir. Burada dülger Osip Gorki için yeni bir hayat okulu olur. Osip'in olgunluğu, insan sevgisi ve gizemli duruşu, Maksim'i etkiler. Maksim,- on dört yaşındadır ve ilk şiir denemelerini yazmıştır. Gündüzleri patronlara Niva ve Moskovski okurken geceleri seçtiği kitapları okumakta ve şiir denemelerine devam etmektedir.

Benim Üniversitelerim, Gorki'nin ilk gençlik yıllarını anlatır. Romanların vaka zamanı ve küçük adamların tarihsel gerçeklikleri açısından *Benim Üniversitelerim*, *Avare Yıllar*'a denk düşer. *Avare Yıllar*, "baba evi"nden kopan "avare yıllar" yaşayan, sonunda evlenen Orhan Kemal'in küçük adamının hikayesidir. *Benim Üniversitelerim*'deki Maksim ve *Avare Yıllar*'daki anlatıcı (Orhan Kemal) artık kendi başlarındadırlar. Gorki, daha dokuz on yaşlarında işçi çevrelerine girerken Orhan Kemal'in küçük adamı on yedi on sekiz yaşlarında asıl işçi çevreleriyle tanışmaya başlar. Yine *Benim Üniversitelerim*'de on altı yaşında Kazan'a gelen Maksim, kitaplarla haşır neşirdir; Puşkin'i Gogol'u okumuş, kendi beğenisi oluşmuştur. Oysa *Avare Yıllar*'daki küçük Adam yirmi yaşında tanışır kitaplarla ve okuduğu kitaplar arasında Gorki'nin kitapları önemli bir yere sahiptir.

Gorki, Kazan'a geldiğinde artık büyükannesiyile de bağlarının koptuğunun farkındadır. Sınavlara hazırlanmak ve karnını doyurmak için geldiği şehir, bir hayat üniversitesi olur. Maksim, yarı aç insanların, öğrencilerin, düşkün kadınların kaldığı Marusovka adlı büyük bir evin bir odasına yerleşir. Bu arı kovanına benzeyen evde, Maksim, Rusya'nın küçük adamlarını bütün yönleriyle tanır. Bu arada çarlık rejimine karşı mücadele eden Derenkov'la tanışır; gizli kitaplar okur. Bu illegal gençlerin konuşmalarını dinler; onların düşünceleriyle kendi düşünceleri arasında benzerlikler bulur. Fakat ahtapota benzeyen çarın adamlarının kurduğu ağ her yerdedir. Bir gün Gorki, A. Romas'la tanışır. Bu adam, devrimin köylünün aydınlanmasıyla olacağına inanan, onları yaşayarak bilinçlendirmek için bir köye dükkan açan biridir. Gorki, bu adamın yanında çalışmaya başladıktan sonra, köylülerin hangi etkilerden dolayı devrime kayıtsız ve karşı durduklarını gözlemler. Romas, olgun ve sabırlı kişiliğiyle, mücadeleyi hayata çeken pratikliğiyle Gorki'yi derinden etkiler.

Avare Yıllar'ın başlangıcında küçük adam on sekiz yaşındadır. Fakat aynı yaştaki Maksim gibi, işçilerin, köylülerin arasında değil; arkadaşlarıyla kızların, futbolun ve gevezeliklerin yoğun olduğu kahvehanelerin peşindedir. İstanbul'a gitmek için iplik fabrikasında çalışıp para biriktirmeyi bile göze alamaz. *Avare Yıllar*'ın sonlarına doğru görülen yeni çevre, *Benim Üniversitelerim*'deki çevreyle benzerlikler gösterir. Küçük adam, aylak, başı boş ve sorumsuz hayatından çıkma isteğini belli eder. Anlatıcı yavaş yavaş "biz" ve "onlar"

ayrımına gider. Yardım etmeyen akraba, sürgün babanın oğluna farklı bakan okul ve çevre “onlar” olarak yansır. Oysa Gorki'nin “biz”inin içerisinde bütün bir Rus köylüsü, sefalet içindeki şehir işçisi olduğu bellidir. *Avare Yıllar*'ın anlatıcısı (küçük adamı) yirmi yaşlarında yeni bir dünya ile tanışır. Fabrika mahallesindeki bir kahvede tesadüfen tanıdığı İzzet Usta, insanî olanın anlamı, emeğin önemi konusunda yeni ufuklar açar. O, her konumdaki insanın hayata katabileceği şeyler olduğunu söyleyerek bir canlı bir umut fonksiyonunu da üstlenir. Orhan Kemal, Gorki'nin Kazan'da ulaştığı hayat üniversitesine, bilinçli işçi ustalarının yaşadığı fabrika ve kahvelerde kavuşur. Artık Orhan Kemal'in önünde de kitaba giden bir yol vardır ve bu yolda Gorki'nin *Serseriler*, *Stepte* gibi romanları da vardır.

Orhan Kemal'in *Cemile*'sinde Necati adlı anlatıcının da Orhan Kemal olduğunu kabul ediyoruz. Bu romanda küçük adamı fabrikada görürüz. Ama Gorki gibi bir fırın işçisi, bir bulaşıkçı bir hamal değil, muhasebe defteri işleyen bir memurdur. Fakat anlatıcının yani bilinçlenmiş küçük adamın algısıyla fabrika, hem bozuk düzeni yansıtan hem de bozuk düzenin gelişmesinde rolü olan bir simgedir. Yoksul, cahil, düzen ve güçle işbirliğine hazır işçilerin arasına giriş, Gorki ile Orhan Kemal'in hayatlarındaki benzerlikleri artırır. Gorki'nin “ önce o kaba saba, yabani ama cana yakın serserilere ilgi göstermesini, sonra onların hiç de kahraman olmadığını anlamasını ve işçi kokan sokaklardan yüz çevirişini ama bir süre sonra yeniden bilinçli olarak işçiye yönelmesini”⁶ *Cemile* ile beraber Orhan Kemal'de de görmeye başlarız. *Cemile*'deki fabrika çevresinde, şaraphanelerde dedikodu yapan, küfürbaz ve birbirlerine güvensiz işçiler, *Benim Üniversitelerim*'deki fırın ve gemi işçileri ile eşleşirler. *Benim Üniversitelerim*'de Gorki, aralarına girdiği üniversite öğrencilerinden, onları yönlendiren Derenkov gibi yol göstericilerden dolayı, Çar'ın görünmez ağlarını örenler tarafından kayda geçer ve takip listesinde yer alır. *Cemile*'deki anlatıcı da (Orhan Kemal) bazı gözlerin üzerinde olduğunu hissetmektedir. Ayrıca Gorki'nin ilişkide olduğu Derenkov ve Romas nasıl düzen tarafından mimlenmiş insanlarsa, Orhan Kemal'in yol göstericisi olan İzzet Usta da fabrika sahibi ve işbirlikçilerinin mimlediği bir insandır ve bir çok yönüyle Romas'a benzer.

Romanlardaki Küçük Adamların Kişilik Özelliklerine Dair

a) Korku ve Güvensizlik

Gorki'nin *Çocukluğum* adlı romanındaki bir ifadeyle, Orhan Kemal'in *Baba Evi* adlı romanındaki bir ifade neredeyse aynıdır: “Bana göre büyükbabam içi kötülük dolu biriydi. Ondan çok korkuyordum. Bu her şeyi yutan gözlerden gizlenmek için sürekli bir çaba harcadığımı hatırlıyorum.”⁷ “Babam ne ve neciydi bilmiyorum. Gümüş topuzlu bastonu, sarı çantası, hasırlı kırmızı fesi bilhassa bana

⁶ A. Lunaçarski, *Sosyalizm Ve Edebiyat* (Çev.: Asım Bezirci), Yon yay. İstanbul, 1993, s. 107

⁷ Gorki, age., s.26

bakarken mutlaka çatılan kaşlarıyla o, benim için iri gövdeli bir korkudan ibaretti.”⁸

Çocukluğum romanında Gorki, dört yaşında babasını kaybedince annesiyle büyükbabasının yanına yerleşir. Bu evde büyükannenin dışındaki bütün kişiler, Maksim için, korku ve güvensizlik veren nesnelere dirler. Özellikle büyükbaba tutarsız ve dayakçı otoritesiyle Maksim için bir korku dağıdır. *Cemile*’deki Orhan Kemal’in ise babası baskıcı ve dayakçı bir otorite sergiler. Gorki’nin büyükbabası yoksul bir köylü, *Cemile*’deki anlatıcının yani Orhan Kemal’in babası ise varlıklı bir avukattir. Buna rağmen, iki insan da çocuklara korku verir. Gorki ve Orhan Kemal’in davranışlarına nasıl bir karşılık alacaklarından emin olmamaları, kendi içlerinde çatışmalı olmaları “büyükbaba” ve “baba”ya bağlıdır. Gorki’nin büyükannesi, “korkulan nesne” karşısında “sığınılan nesne” durumundadır. Onun ağzından sözcükler şarkı gibi çıkar; onun varlığı torununa büyük bir rahatlık ve güven verir. *Baba Evi*’inde bu fonksiyonu bütünüyle üstlenen bir varlık yoktur. Anlatıcıyı zaman zaman babanın şiddetinden korumak isteyen bir hala ve yumuşak başlı bir anne vardır ama bunlar, bütünüyle sığınılan güvenlik limanları değildirler. Gorki’nin on altı yaşında Orhan Kemal’in ise yirmi yaşında aradıkları yola girmelerinde biraz da bu ana besler damarın etkisi vardır.

Çocuk anlatıcıların korku, güvensizlik ve sığınma duyguları, davranışlarından, iç konuşmalarından ve diyaloglarından daha geniş olarak izlenebilir. *Ekmeğimi Kazanırken*, *Benim Üniversitelerim*, *Avare Yıllar* ve *Cemile* romanlarında gençliğe atılan çocukların davranışlarında bu duyguların izleri görülür. Kaçış, saklanma ve fiziki görünüşünden rahatsız olma gibi oluşları, bu duyguların beslediği bellidir. Ekmeğin kavgasında ekmeği verenlerin tutumları başlı başına bir güvensizlik alanıdır. *Ekmeğimi Kazanırken*’de Gorki’nin yanında çalıştığı adam ve karısı, *Benim Üniversitelerim*’de öğrencileri kuşatan Çar’ın ağı ve Romas’la birlikte çalıştıkları köyün iki yüzlü ve saldırgan davranışları, hep söz konusu duyguların oluşmasında etkilidirler.

b) Saklanma ve Kaçış

Ele aldığımız altı romanda da baş kişilerin yani Gorki ile Orhan Kemal’in zaman zaman “buradan kaçmalı” sözleriyle ortaya koydukları tavır, bir iç isyanın işaretidir. Bu isyan, içe kapanma, ilişkilerde donukluk, kendilerine yapılan kötülöklere karşısında zaman zaman intikam duygusuna kapılma, okul bırakma, yalan söyleme biçimlerinde kendini gösterir. Romanlardaki küçük adamların yaşadığı boğucu, acı ve sıkıntılarla dolu dünyaların ortak görünenleridir bunlar. Bu yanıla Gorki ve Orhan Kemal, kendi çocukluklarını ve ilk gençliklerini anlatırken tarihsel ve sosyal (sınıfsal) gerçekliklere tanıklık etmiş olurlar.

Çocukluğum’da Gorki, üçüncü sınıfta okulu bırakır. Aslında zeki bir çocuktur, istediğinde başarılı olacağı da bellidir. Fakat sokaklardaki başıboş hayat Maksim’in hoşuna gider. Okulda sıkıntı, sokakta heyecan vardır. Üstelik okuldaki

⁸ Orhan Kemal. *Baba Evi*. Tekin Yayınları. İstanbul. 1998. s. 8

çocuklar Maksim'e gülmekte, "paçavracı" demektedirler.⁹ Bunun üzerine Gorki, kitaplarını eskiciye satar. Benzeri bir davranışı *Baba Evi*'nde de görürüz. Evin babası (Abdülkadir Kemalî Bey) Adana'yı terk etmek zorunda kalıp Beyrut'a kaçtıktan sonra anlatıcı (Orhan Kemal asıl adıyla Mehmet Raşit) okulu boşlar. Sokaktaki arkadaşlarıyla buluşmak, futbol oynamak daha heyecan vericidir. Fakat Orhan Kemal bu ilk okul kaçkınlığında on altı yaşındadır. *Çocukluğum*'daki Gorki ise dokuz yaşındadır. Orhan Kemal'in okuldan ikinci ayrılışı *Avare Yıllar*'dadır. Annesi, kocası ve küçük oğlunu "öbür taraf"ta bırakıp Adana'ya döndükten sonra Orhan Kemal yeniden okula başlar. Fakat artık gençlik çağına giren anlatıcı sadece "öbür taraf"taki adamın oğlu değil, ayakkabısız, elbisesiz, yoksul ve düzenli bir aileden yoksun biridir. Dışlanma duygusu kendine acımayı, kendine acıma da kin ve direnme duygusunu besler. Yavaş yavaş "ben" ve "onlar" ayrımına gider: "Ne bekliyorsun onlardan? Verecekleri rahat ekmek vesikası mı? Sen onların arasında kabuğunun içine çekilmeye mecbur bir sümüklü böceksin"¹⁰ Bu "ben" ve "onlar", "biz" ve "onlar" olarak genişleyecek, toplumsal bir bilince dönüşecektir.

Ekmeğimi Kazanırken'de on dört yaşındaki Gorki için ormana gitmek, bir rahatlama ve bir acı yumuşamasıdır. Büyükanneyle ot, mantar, çilek toplayıp satmak için gittikleri orman, aynı zamanda çocuğun hafızası ve duyarlılığı üzerinde geliştirici etkiye sahiptir.¹¹ *Avare Yıllar*'da da buna benzer bir sığınma ve kaçış vardır. On dokuz yaşındaki anlatıcı, içinde bulunduğu şartların sebeplerini bulmak ister kırlarda. "Allah ve meseleleri" ile uğraşır ama yeterli cevaplar bulamaz. Belli olan tek şey "öbür taraftaki adamın oğlu olmanın bir ceza"¹² olduğudur.

c) Dürüstlük ve Onur

Çocukluğum, *Ekmeğimi Kazanırken* ve *Benim Üniversitelerim*'de Maksim Gorki'nin; *Baba Evi*, *Avare Yıllar* ve *Cemile*'de Orhan Kemal'in hayat hikayelerinde dürüstlük ve onur da önemli bir kişilik özelliği olarak belirlemektedir. Her iki yazarın da çocukluklarındaki davranışlarında ortaya çıkan dürüstlük ve onur, çevrenin kazandırdığı kişilik birikmesinden fazla, genetik bir özellik olarak kendini göstermektedir. *Ekmeğimi Kazanırken*'de Gorki, yanında çalıştığı mağaza sahiplerinin, tezgahhtarlarının iki yüzlülüklerinden nefret eder. Bu insanlar güler yüzle karşıladıkları müşterilerin arkasından en bayağı hakaretleri ederler. Maksim bütün bunlara karşı çıkma gücünü kendinde bulamaz ama asla da onlar gibi davranmaz. *Cemile*'de adı Katip Necati olan anlatıcı (Orhan Kemal), fabrika muhasebesinde memurdur. Ağalıktan patronluğa, ırgatlıktan işçiliğe geçişin sancılarını yaşayan genç, her iki tarafın da haksızlıklarını, hilelerini görür; ne

⁹ Gorki. age., s 284

¹⁰ Orhan Kemal. *Avare Yıllar*, Tekin Yayınları. İstanbul. 1995. s.57

¹¹ Maksim Gorki. *Ekmeğimi Kazanırken* (Çev.: H. Ali Ediz).Remzi Kitapevi 1949. İstanbul. s 52

¹² Orhan Kemal. age

patronların dalaverelerine ilgi duyar; ne işçilerin işbirlikçi davranışlarını doğru bulur. Orhan kemal biyografisine dayanan Dünya Evi'nde anlatıcı, kendisine çalıştığı fabrikadan hırsızlık yapmasını teklif eden adamdan öğrenir ama bu dürüstlüğü'nün karşılığı işten atılmaktır.¹³ Her iki yazarın da , küçük adamların dünyasındaki serseriliğe, başıboşluğa direnmesinde, evrilecekleri sınıf bilincini fark etmelerinde bu kişilik özelliklerinin etkisi vardır. Karşılaştıkları bilinçli usta işçilerin onları beslediği söylenebilir ama, bu usta işçiler diğer küçük adamlarla da birlikte dirler. Gorki ve Orhan Kemal gibi insanların, sıradan küçük adam olmaktan, toplumsal dokudaki yerini kavrayan, bu yerin doğrudan doğruya bir mücadele alanı olduğunu anlayan insanlar olmaları kişiliklerindeki "arama" özelliği ile de ilgilidir.

d) Arayan Küçük Adamlar

Gorki'nin ve Orhan Kemal'in ele aldığımız üçer romanında baş kişi durumunda olan anlatıcıların, çocukluktan gençliğe geçerken karşılaştıkları bazı insanlardan bakış açılarının oluşması yolunda etkilendiklerini görürüz. Bu etkiler genellikle "keskin ders çıkarmalar" şeklinde değil; daha çok, izlenecek yolun aydınlanması düzeyinde olur. Bu yüzden küçük adamların değişimleri süregelen bir evrilme çizgisi halinde olur. Bu evrilme sürecinde bazı kişilerin sığınak olma, yol gösterme, yanlıştan koruma karakterleri öne çıkar. Her iki küçük adam da bu insanlara bile isteye yönelirler. Onların varlıkları, davranışları ve sözleri büyük oranda küçük adamların arayışlarını cevaplandırırılar. Anlatıcıların ve etkileyici kişilerin ilişkilerini ve bu ilişkilerde ortaya çıkan değerleri bir tabloda göstermeye çalışalım:

Romanlar												
	Çocukluğum		Ekmeğimi Kazanırken			Benim Üniversitelerim		Baba Evi		Avare Yıllar		Cemile
Etkilenen	Anlatıcı		Anlatıcı			Anlatıcı		Anlatıcı		Anlatıcı		Anlatıcı
Etkileyen	Büyük anne	Bu İyi	S m u y	Makastarın Karısı	Osip	Derenko	Romas	Eleni		Izzet Usta		Izzet Usta
Etki	sevgi güven	sevgi iyilik	ki ta p	kitap	Sevgi gizem	bilinç eylem	bilinç eylem	Öz güven		sevgi ilgi kitap		Sevgi ilgi kitap

Çocukluğum ve *Ekmeğimi Kazanırken*'de çocuk Maksim'i besleyen ana damar büyük annedir. Büyükanne, davranışları ile, sabrı ve olgunluğu ile, sevgisiyle, iyi insanların olabileceğini kanıtlayan, insanların nasıl iyi olabileceğini kendi varlığıyla gösteren biridir. O, Gorki'ye huzur, sevgi ve güven veren bir

¹³ Orhan Kemal. *Dünya Evi*. Tekin yayımları. İstanbul. 1979

hayattır. *Baba Evi*'nde Orhan Kemal'in çevresinde böyle bir aile bireyi yoktur. Baba, otoritesi ve korkusuyla, anne, babaya boyun eğen yumuşaklığıyla vardır. Sadece ara sıra, çocuğu babasının şiddetinden kaçırır, varlığı siluet halinde hissedilen bir hala vardır. *Çocukluğum*'da Maksim'i etkileyen Bu İyi ve Pyotr Amca adlı kişiler, acıyı, yoksulluğu, kimsesizliği olgun kişilikleri ile taşıyan insanlardır. Küçük Maksim, henüz bilinç üstüne çıkaramadığı yoksunluklarının itmesiyle, bu insanlarda insanî bir derinlik bulur. *Baba Evi*'ndeki anlatıcı ailesi ile Beyrut'ta sürgünde iken Eleni adlı bir Rum kızıyla tanışır. Bu yoksul ve yabancı kızın kendi içindeki dinginliği, umudu ve kendinden utanmayışı, anlatıcıyı etkiler. Orhan Kemal'in küçük adamı, içinde bulunduğu yoksunluklardan utanmamayı, asıl utanması gerekenlerin kendilerini bu durumlara düşürenler olduğunu bu Rum kızından öğrenir.

Ekmeğimi Kazanırken'de büyükanne, Maksim'in içini aydınlatan yoluna ışık tutan bir dost bir fener gibidir. Ama artık Gorki büyümekte ve hayatının yeni ihtiyaçlara açıldığının farkına varmaktadır. Önce karın tokluğuna yanında çalıştığı ailenin komşusu olan Makastarin Karısı, kitaplara yönelen Maksim'in karşısına çıkar. Sonra Çalıştığı gemideki aşçı Smury, atölyedeki Osip bu yeni alanda etkili olurlar. Osip, kendine mahsus çeşitli ve basit düşünceleriyle, insanların kötülüklerine takılıp kalmayan insanî ve olgun tavrıyla Maksim'in arayışını anlamlandırır. *Avare Yıllar*'da Orhan Kemal'in küçük adamının yanında ise İzzet Usta vardır. *Avare* delikanlının çalışması gerektiğini anlatan o olduğu gibi, "insan-emek" ilişkisini ilk hissettiren de odur. Küçük adam, İzzet Usta ile işçi mahallesindeki bir kahvede tanıştıktan sonra, hayatının yeni bir yola girdiğini anlar. İzzet Usta, delikanlıya tam anlamıyla hayat dersleri verir; küçük adamın kitaplara yönelmesini sağlar; ona, Istrati'den, Gorki'den kitaplar verir.

Benim Üniversitelerim'de artık Gorki bir beğenisi ve bakışı olan bir gençtir. Önüne açılan yolun kitaplardan geçtiğini anlamıştır. Bu aşamada, üniversite okumak için Kazan'a gelen Gorki'nin tanıştığı yeni insanların payı önemlidir. Önce Derenkov'la tanışır Gorki. Bu adam, küçük bir bakkal dükkanının sahibi görüntüsü altında, devrimci bilincin kazanılmasında gerekli kitapları bulduran biridir. Bu küçük bakkal dükkanı ve Derenkov'un evi, Çar düzenine karşı donanmak isteyen öğrencilerin mekanıdır. Maksim, zaman zaman bu öğrencilerin düşünceleriyle kendi düşüncelerinin çakıştığını fark eder. Derenkov'un insana olan ilgisi, fedakarlığı, kitapların dünyasını pratik hayatla zenginleştirir. Kitaptan hayata giden en etkili kişi ise Romas'tır. Romas, devrimin, köylülerin uyanmasıyla olacağına inanır. Bu yüzden bir köye yerleşir ve Maksim'i de yanına alarak kooperatif benzeri bir dükkan açar. Maksim, kitaplarda sözü edilen bilinçlenmeyi Romas'ın şahsında görür. Maksim, Kararlılık, cesaret, olgunluk ve bilginin, Romas'ın şahsında yaşanırılık kazandığını anlar. *Cemile*'de Orhan Kemal'in küçük adamının yanında yine İzzet Usta vardır. İzzet Usta, hem hayatın pratiklerinde hem de bilinç düzeyinin yükselmesinde anlatıcının yol göstericisidir.

Küçük adamın aylıklıktan, kendine güvensizlikten sosyalist bir hümanizmaya doğru evrilmesini sağlayan İzzet Usta'nın bilgi ve olgunlukla birleşmiş kişiliğidir.

Sonuç:

Maksim Gorki'nin ve Orhan Kemal'in hayat hikayelerinden yola çıkarak yazdıkları ilk üçer romanda baş kişi olan anlatıcıların yazarların kendileri olduğundan yola çıkarak yapmaya çalıştığımız bu karşılaştırma da benzerliklerin daha çok öne çıktığının farkındayız. Her iki yazarın küçük adamlarının yaşamları ve kişilikleri üzerinde çalışmayı sınırlandırmamız, bizi, Rus ve Türk romanı arasında bazı genel belirlemeler yapmaktan alıkoydu. Ama iki yazar arasında yer yer yakaladığımız otobiyografik ve sosyo-psikolojik belirlemeler, bu konuda da bazı veriler oluşturabilir düşüncesindeyiz.

Romanlardaki küçük adamların hayatlarının birbirine benzemeleri yalnızca bir tesadüf değildir. Orhan Kemal, otobiyografisini ele aldığımız üç romanına yerleştirirken Gorki'nin *Serseriler*'ini, *Stepte*'sini okumuştur. Onlarla kendi hayatları arasında benzerlikler olduğunu görmüştü. Bu tespitlerimizi, "Orhan Kemal, Gorki'den gördüğü için (gördüğü gibi) hayat hikayesini yazdı" şeklinde bir düşüncenin tartışmasız kanıtı saymıyoruz. Ama Gorki gibi yazmak düşüncesinin Orhan Kemal'de oluştuğunu da söylememiz gerekir. "Gorki gibi yazmak", Türk romanında 1940'lardan sonra gelişen ideolojik etkilenmeyle de sınırlı değildir. Orhan Kemal, Gorki ile kendi arasında otobiyografik ve psikolojik bir bağ da kurmuştur. Gorki'nin hayat okulundan daha önce mezun olması ve dersler çıkarması, Orhan Kemal'in hayat kitabını daha dikkatli okumasını sağlamıştır. Romanlardaki küçük adamların kişilik özelliklerinin birbirine benzemesi elbette bir ölçüde yazarlarının hayat hikayelerinin birbirine benzemesiyle açıklanabilir. Ama bundan tamamen ve mutlak olarak determinist bir sonuca da ulaşmıyoruz. Çünkü küçük adamların benzer uyarılar karşısında farklı ilişkilendirmelere vardıkları da bir gerçektir. Zaten devrim sancısı çeken Rusya'nın şartları ile henüz bir devrimi yaşamış ve endüstrileşmeye yoluna giren Türkiye'nin şartları da birbirinden farklıdır. İki yazarın küçük adamlarının kişilik özelliklerinin benzerliğinde Gorki'den Orhan Kemal'e uzanan bir bakış açısının da etkisi vardır.